

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ І СПІЛЬНА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ЄС У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 90-Х РОКІВ ХХ СТ.

Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗППБ) Європейського Союзу була започаткована Маастрихтським договором 1992 року (розділ V, ст. j 1) [17] і пройшла період становлення протягом першої половини 1990-х років. (Стаття про участь Великої Британії у європейському оборонному будівництві у першій половині 1990-х років була опублікована у Наукових записках за 2005 рік [5, с.217-222].) У другій половині 90-х років ХХ ст. СЗППБО вийшла на новий рівень і була окреслена як Спільна Політика Безпеки і Оборони (СПБО).

Актуальність дослідження позиції Великої Британії щодо європейської політики безпеки і оборони і формування спільної оборонної ідентичності полягає у тому, що дана складова європейської інтеграції продовжує викликати протилежні оцінки експертів стосовно історичного шляху і перспектив розвитку протягом найближчих років. Велика Британія постійно вирізнялася „особливою позицією” у європейській оборонній і політичній складовій. Вивчення стану формування європейської оборонної і зовнішньої політики і позиції Великої Британії щодо неї дозволить прослідкувати витоки та еволюцію питання в системі інтеграційних процесів у сучасній Європі.

Вивченню спільної оборонної і зовнішньої політики Європейського Союзу присвятили свої праці вчені у галузі історії, міжнародної економіки, політології [3, 11, 12, 13, 18]. Основна увага дослідників концентрувалася на переході влади від консерваторів до лейбористів, що набагато прихильніше ставилися до європейського будівництва, ніж їхні попередники. Проте, історична спадщина „особливої позиції” і підтримки атлантичної складової

європейської оборонної системи мала істотний вплив і на позицію лейбористського уряду.

В даній статті ставимо за мету з'ясувати позицію Великої Британії у спільному будівництві політики безпеки і оборони у II половині 1990-х років, і як це відобразилося на її міжнародних відносинах із європейськими партнерами і Сполученими Штатами Америки.

Часові межі дослідження розпочинаються етапом підготовки і проведенням Міжурядової Конференції (МУК) 1996-1997 і завершуються аналізом позиції Великої Британії щодо формування Європейських Сил Швидкого Реагування.

14 листопада 1995 року на Мадридській зустрічі міністрів закордонних справ і міністрів оборони країн-членів Західно-Європейського Союзу (ЗЄС) був ухвалений документ – “Європейська безпека: спільна концепція 27 країн ЗЄС”. В ньому викладалися пропозиції цієї організації до Міжурядової Конференції 1996 року. Зокрема, підкреслювалась необхідність подальшого розвитку концепції європейської оборони і безпеки у відповідності до положень Договору про ЄС.

Разом з тим, щодо питання про стосунки між ЗЄС і ЄС, на Мадридській зустрічі виявилось два різних підходи. З одного боку, Франція, Німеччина і ряд інших країн пропонували розробити процедуру поступового структурного злиття ЗЄС і ЄС. З іншого боку, Велика Британія наполягала на тому, щоб ЗЄС залишався автономною організацією. Приймати конкретні рішення з питань безпеки і оборони повинні самі держави – члени ЗЄС на міждержавному рівні. В своїх стосунках з Європейським Союзом він не повинен керуватися директивами Ради ЄС, котрий не має ні практичного досвіду, ні кваліфікованого персоналу в военній області. Більше того, на думку ряду Джона Мейджора ЗЄС мав більше бути пов'язаний із НАТО, ніж з ЄС [12, с.48].

Лондон у своєму Меморандумі щодо МУК зазначив, що безпека Європи має базуватися на НАТО; Спільна Зовнішня Політика і Політика

Безпеки та Європейський Союз, це не тотожні поняття, і потрібно визнати відмінність їх членів [18, с.1]. А створення окремої європейської структури у даному документі знайшло оцінку як „марнотратство” [8, с.3]. Значною мірою таке британське ставлення до європейського оборонного будівництва було спричинено поразкою місії ООН, ЄС і ОБСЄ на Балканах у 1991-1995 роках [18, с.6].

Офіційно, підхід Великої Британії пояснювався двома ключовими моментами. По-перше, позитивний і миролюбний імідж ЄС у світі міг набути мілітаристського вигляду і бути скомпрометований привнесенням в нього воєнного аспекту. По-друге, західна воєнно-політична структура (НАТО, ЄС і ЗЄС) не могла б стабільно функціонувати через неспівпадіння членства в цих організаціях (особливо при врахуванні розширення ЄС 1995 року за рахунок нейтральних країн (Швеції, Австрії, Фінляндії).

В першій половині та середині 90-х років Велика Британія гальмувала посилення ЗЄС, мотивуючи це тим, що надто швидке посилення ЗЄС з автономним статусом чи в якості “оборонної складової ЄС” може обернутися підривом “атлантичної солідарності” і послабленням НАТО. Використовуючи свій статус голови ЗЄС в 1996 р., Велика Британія активно прагнула переконати європейських партнерів, передусім Францію, в необхідності закріплення за ЗЄС статусу автономної структури в рамках західноєвропейської системи безпеки, а не в рамках ЄС.

Після перемоги Лейбористської партії на травневих виборах 1997 року у Великій Британії посилювалися позиції тих, хто виступав за швидку включеність в процес “європейського будівництва”, в тому числі, в його “воєнну складову”. Це відкрило шлях країнам Європейського Союзу до швидшого створення власної оборонної структури.

Дещо пізніше, визначаючи стосунки Великої Британії та Європи на межі тисячоліть, Тоні Блер звернув увагу на промову Маргарет Тетчер, виголошену восени 1988 року у м. Брюге, де прем’єр-міністр заявила, що співпраця між державами Співтовариства, якою б тісною вона не була у всіх

сферах, не повинна ставити під загрозу їх політичну незалежність та національний суверенітет [4, с.17]. Під час виступу 23 лютого 2000 року в іншому бельгійському місті – Генті [9, с.23-30], британський прем'єр сказав, що Тетчер загаяла країну у шкаралупу, в якій Велика Британія ставала ізольованою від Європи. Далі Тоні Блер висловив думки про те, що відмова його країни від участі у інтеграційних процесах не зупинила рух Європи, а лише усунула Сполучене Королівство від визначення напрямку цього руху. І втрата позицій у Європі не допомогла у стосунках з Америкою. Навпаки, США цікаво мати справу з Великою Британією, що була б впливовою країною на континенті.

Зміни у стосунках з Європою, що відбулися з травня 1997 року британський прем'єр назвав фундаментальними. Наголосив на участі Великої Британії в нових ініціативах: економічній реформі, оборонній та зовнішній політиці, інституційних змінах та розширенні, імміграції та правоохоронній діяльності. “Ми віддані Європі та реформі в Європі”, - резюмував Тоні Блер [10, с.30].

Лейбористський уряд прийшов до висновку, що Сполучені Штати тепер вже не будуть автоматично гарантувати безпеку своїх західноєвропейських союзників в такій мірі, як це було в роки холодної війни. Лондон став на позицію, що збереження та посилення Атлантичного альянсу не лише не ставиться під загрозу розвитком воєнних сил ЄС, але фактично залежить від останнього.

Це знайшло своє відображення у виступі Тоні Блера в 1998 році у місті Пертшасі й дало новий імпульс проекту, спрямованому на надання Європейському Союзу компетенцій в області оборони і безпеки. Потім у грудні 1998 року відбувся франко-британський самміт у Сен-Мало (Франція), на якому Т.Блер і Ж.Ширак домовилися про створення “автономних” військових можливостей Союзу. В результаті, 4 грудня 1998 року була підписана франко-британська декларація про європейську

оборону, в котрій проголошувалося, що ЄС повинен відігравати самостійну роль на міжнародній арені.

Ідея Франції та інших країн про створення сил швидкого реагування отримала свій подальший розвиток на зустрічі у верхах (грудень 1999 року) в Гельсінкі, де було прийнято політичне рішення про створення в найближчі роки військової структури ЄС, якою стануть спільні сили швидкого реагування. На тій зустрічі була також схвалена воєнна концепція Союзу. Формально ЄС може удаватися до воєнної сили лише маючи мандат ООН. Але в тексті використовуються формулювання подібні до «натовських», тобто, він бажаний, та не обов'язковий. Тим самим ЄС убезпечив себе від наслідків можливого вето з боку Російської Федерації чи Китайської Народної Республіки в Раді Безпеки ООН.

20 листопада 2000 року ЄС розпочав формування власного військового контингенту швидкого реагування чисельністю 60 тис., в якому беруть участь підрозділи країн Союзу на добровільній основі. На самміті в Ніцці, що відбувся в грудні 2000 року, було прийнято заяву про колективну оборону Європи, в якій учасники підтвердили свій намір продовжувати створення контингенту об'єднаних сил швидкого реагування в кількості 60 тисяч.

Велика Британія залишилася вірною своїй подвійній політиці в сфері побудови європейської системи оборони, і з початкового варіанту документу, за ініціативи Тоні Блера, було видалено пункти про можливу в майбутньому незалежність сил швидкого реагування від НАТО. Істотними пріоритетами для Великої Британії залишилися ефективність НАТО і продовження участі США в європейських справах.

Та, прагнучи відігравати в даній структурі роль лідера, Велика Британія зі свого боку виділила 12,5 тисяч військових, поступившись за кількістю лише Німеччині, яка взяла зобов'язання надати 13,5 тисяч [15, с.4]. Згідно досягнутим домовленостям, оборона Західної Європи й надалі залишилася очолювана НАТО. Європейські сили швидкого реагування

швидше доповнили натовські, ніж стали здатними конкурувати з ними. До того ж, європейці фактично повністю залежні від потенціалу США в області далекої транспортної авіації, засобів космічної розвідки, збору, обробки і розповсюдження інформації, комунікацій.

Маючи намір взяти під контроль миротворчий процес навіть на континенті, європейській армії необхідна підтримка США літаками та іншою воєнною технікою, стверджував співробітник Центру дослідження європейських реформ Даніель Кохан [13, с.25]. Він акцентував увагу на необхідності створення європейських воєнних сил як не конкуруючих з НАТО, а таких, що сприяють його діяльності та поступово дозволять Європі стати незалежними від Сполучених Штатів Америки.

Багато хто в США був серйозно занепокоєний, що європейська політика безпеки стала загрозою західній єдності. Особливо це проявилось в роботі нової республіканської адміністрації США. Негативну реакцію США на європейську оборонну ініціативу підсилює економічний компонент. Це прибутки компаній від військових замовлень та участь держав у експорті озброєнь. (США у п'ять разів випереджали Францію та у шість разів Велику Британію за рівнем експорту озброєнь у світі [16, с.20], а найбільші світові компанії експортери озброєння зі Сполучених Штатів Америки у 1997 році виконали замовлень на 60,5 млрд. доларів, Великої Британії – на 15,9 млрд. доларів, Франції – на 8,3 млрд. доларів, Німеччина – на 2,7 млрд. доларів [1, с.43-44].)

Американці були занепокоєні, що військові структури ЄС могли стати механізмом тиску на керівництво НАТО, що знаходилися під впливом США. Також європейська воєнна інтеграція була пов'язана з прагненням Європи створити механізм фінансування власної високотехнологічної промисловості, в котрій вона явно відставала від США.

Посилення європейської військової складової не стало автоматично адекватним послабленням американської і натовської. Швидше, це можна назвати результатом досягнутого американо-західноєвропейського

компромісу та баланс інтересів в НАТО. США змогли втримати європейську активність в руслі атлантизму й знизити конкуруючий потенціал при збереженні за собою лідируючих позицій, а також набули нового важеля для тиску на союзників, щоб забезпечити їх більший внесок в НАТО при розподілі фінансових навантажень. Європейці ж отримали можливість усунути американський бар'єр на шляху розвитку своєї власної співпраці в побудові безпеки і оборони.

Джеймс Шерр [7, с.12] вважає, що в ракурсі створення сил європейської безпеки з'являються швидше тенденції, що зближують ЄС і НАТО. Він акцентує напрацювання нових механізмів консультацій і координації дій.

Попри значне зближення політики Сполученого Королівства із європейськими партнерами (порівняно із курсом попередніх двох прем'єрів) Лондон залишався прихильним до жорсткого військово-політичного курсу на основі рішень НАТО і співпраці з Сполученими Штатами Америки. Сполучене Королівство регулярно висловлювало підтримку воєнним ініціативам Сполучених Штатів (Ірак, Югославія, Афганістан). До того ж Югославія знаходилася безпосередньо в Європі, що ще більше привертає увагу до участі Великої Британії у вирішенні Косовського конфлікту.

Цей крок лейбористського уряду був неодноразово підтриманий навіть колишнім британським прем'єром Маргарет Тетчер, яка стверджувала, що Тоні Блер виявив справжню рішучість. Вона публічно висловила свою підтримку діям Сполученого Королівства у Косово [6, с.340].

Газета "Зеркало Недели" навела цифри, що характеризують участь Великої Британії у Косовському конфлікті. 57% населення схвалювали дії уряду під час Балканської кризи і 31% не підтримували. Уряд Сполученого Королівства щодня витрачав близько 3 млн. фунтів стерлінгів на воєнні дії і станом на середину травня 1999 року витратив 60 млн. фунтів, в той же час лише 20 млн. на допомогу у підтримці таборів біженців у Македонії та Албанії. До себе в країну біженців британський уряд прагнув взагалі не

пускати, поступаючись у кількості людей, яким надали притулок, не лише таким країнам як Німеччина, але й Польщі, Норвегії, Туреччині [2, с.5].

Жорстка мілітаристична позиція на підтримку американської ініціативи проявилася в черговий раз стосовно Іраку. У 2002 році Велика Британія однозначно підтримала Вашингтон у збройному вирішенні іракського конфлікту, пішовши врозріз із думкою партнерів по Євросоюзу Францією та Німеччиною, а також, заперечивши позицію Китаю і Росії, що є постійними членами Ради Безпеки ООН. Пізніше, в 2003 році, Велика Британія разом зі Сполученими Штатами взяла участь у бойових діях в рамках антиіракської коаліції.

“Особливі стосунки” зі Сполученими Штатами Америки продовжували існувати, але в іншому ракурсі. Великобританія в 90-х роках цікавила США вже не як провідник у Європу, форпост біля берегів континенту (Сполучені Штати успішно налагодили прямі зв'язки з Німеччиною – найсильнішою державою континенту [3, с.105]), а саме, як противага новій потужній об'єднаній Німеччині та Франції.

Для США зросла небезпека втратити свій вплив у Європі при об'єднанні зусиль Франції та Німеччини в новій Європі. А такі тенденції явно спостерігалися наприкінці 90-х (оборонна ініціатива). Юрій Щербак, посиляючись на американського політолога Семюела Хантінгтона, показує роль Великої Британії для Сполучених Штатів як противаги локомотиву європейської інтеграції з Франції та Німеччини [8, с.3,6], який ставить під загрозу трансатлантичні зв'язки, єдність Західної цивілізації та панування США у світі через контроль над НАТО.

Для Європи Сполучене Королівство є привабливим партнером у зв'язку з залежністю європейської безпеки і оборони від результатів стратегічних досліджень і розвідувальної інформації, що отримується Великою Британією від Сполучених Штатів [3, с.48]. Самостійно отримати ці дані Європа не може, з огляду на недостатній рівень матеріальної бази і низького (порівняно з США) фінансування воєнної сфери.

У другій половині 1990-х років Велика Британія не зрадила трансатлантичної орієнтації у побудові системи безпеки, але здійснила значний внесок у становлення військової складової ЄС. Британський уряд прийшов до висновку, що розвиток спільної зовнішньої політики і безпеки ЄС концептуально сумісний з посиленням Атлантичного альянсу. До цього протягом десятиліть, фактично з кінця 40-х років, Велика Британія вважала, що коли Європа продемонструє серйозні можливості самостійно вирішувати проблеми безпеки, це призведе до того, що Сполучені Штати повернуться до політики ізоляціонізму, і це, в результаті, підірве НАТО.

Наприкінці 1990-х рр. утвердилася цілком визначена формула “європейської ідентичності” у сфері безпеки і оборони всередині НАТО, яка цілком влаштовувала британський уряд і відповідала традиційній міжнародній політиці Великої Британії.

У другій половині 90-х років активізувалася політична ініціатива європейських країн по створенню власних сил оборони. Новий прагматичний європеїзм Великої Британії зняв бар’єри трансатлантичної зв’язності в межах НАТО з формування архітектури власне європейської безпеки. У пошуку спільних позицій Франції, Німеччини та Великої Британії було знайдено прийнятний консенсус для розвитку оборонної складової європейської інтеграції.

Але Велика Британія знову діяла не з власної ініціативи, проактивно, а реактивно, у відповідь на зміни в зовнішній політиці великих європейських країн та, особливо, Сполучених Штатів Америки. Втрата значення трансатлантичних зв’язків змусила Сполучене Королівство шукати своє місце в нових міжнародних відносинах, опираючись більше на європейський центр сили.

Джерела та література

1. Диксон Х., Николл А. Европа: противоречивый процесс объединения в оборонной промышленности. ("Financial Times" №33.810 и 33.813, реферат) // Компас – 1999 – №14. – С.37-44.
2. Загоруйко Ю. Благополучие и сострадание в условиях войны. // Зеркало Недели. - №18. – 8 мая. – 1999. – С.5.
3. Капитонова Н.К. Приоритеты внешней политики Великобритании (1990-1997 гг.) – М.: Московский государственный институт международных отношений (университет); "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), – 1999.
4. Левченко Ю. Опять "особая" позиция // Новое время. – 1988. – № 49. – С.17-18.
5. Неприцький О.А. Велика Британія і Спільна зовнішня політика і політика безпеки ЄС у першій половині 90-х років ХХ ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. –Випуск 6. – Рівне, 2005. – С.217-222.
6. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ. – М.:Альпина Паблишер, 2003.
7. Шерр Дж. Якими будуть наслідки спільної політики безпеки і оборони для України? // Національна безпека і оборона. – 2001. – №9. – С.12-13.
8. Щербак Ю. Список Хантингтона // Столичные новости. – 1999. – 26 октября-6 ноября. – С.3,6.
9. Collection of British Prime-Ministers Speeches on European Question. – Kyiv: Civil Society Problems Research Center, 2002.
10. Collins B. American views of European Economic and Monetary Union // The Federal Idea. Vol.II. The History of Federalism since 1945. – London: Lothian Foundation Press, 1992. – P.347-361.
11. Freedman L. The Politics of British Defence, 1979-98. Basing-stoke. - L.-N.Y., 1999.
12. Gołębski F. Stanowisko brytyjskie wobec problemu europejskiej tożsamości obronnej // Sprawy Międzynarodowe – № 2 (LII) – kwiecień-czerwiec, 1999.

13. Koehane D. Can Europe bridge political divides and make progress on its fractured defense and security policy in 2003 // The Parliament magazine. – 10 March, 2003. – P.24-25.
14. Memorandum on the United Kingdom Government's Approach to the Treatment of European Defence Issues at the 1996 Inter-Governmental Conference // Common Foreign and Security Policy and the 1996 IGC: Positions of Main Actors, Colloquium "The European Union's Common Foreign and Security Policy: The Challenges of the Future." – Maastricht, 19-20 October – 1995.
15. Schake Kori N. Do European Union defense initiatives threaten NATO? // Strategic forum. - №184, 2001. – P.1-6.
16. The money game. // The Economist. – 1998. – July 28. – P.20.
17. Treaty on European Union. – Brussels-Luxemburg: European Commission, – 1992
18. Żurawski vel Grajewski P. Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej – aspekt bałtycki i śródziemnomorski - Łódź, 1998.